

Ten aanzien van het lexicongedeelte is het jammer dat de redacteurs de artikelen over de joodse gemeenten niet ter lezing hebben aangeboden aan personen, waarvan mocht worden aangenomen dat zij competent zijn op het gebied van de geschiedenis van de joden in een bepaalde streek of gemeente. Dit zou een aantal foutjes hebben voorkomen. Zo wordt in het artikel over Groningen, kennelijk op grond van een bewering in het begin van deze eeuw verschenen boek van Mendels, vermeld dat Mozes Goldsmid (door wiens toedoen het ontstaan van de joodse gemeente eerst mogelijk werd) de bank van lening pachtte in 1711. Terwijl nieuwere publikaties hiervoor toch het jaar 1731 geven. En bij de Pekela's lezen we dat de synagoge in het achterdeel van het gemeentehuis was, terwijl in recente literatuur toch duidelijk 1737 als bouwjaar van de synagoge wordt genoemd op een plaats die niet het gemeentehuis was.

Wat het register op het werk betreft is het mij geheel onduidelijk waarom sommige personen wel en andere niet zijn opgenomen. Jammer vind ik bijvoorbeeld dat de samenstellers niet alle rabbi's, godsdienstonderwijzers en besnijders hebben opgenomen. Vooral omdat deze categorie personen vaak korte tijd in een gemeente werkzaam was en vaak verhuisde. Dan zou men ontdekt hebben dat de besnijders Philippus Heijmans en rabbi Fissel uit Veendam dezelfde personen zijn als Philip Jacobs.

Al met al is *Pinkas* niet alleen een monumentaal boek, maar is het tevens de grootste aanwinst in de gestaag groeiende stroom publikaties over de geschiedenis van de joodse gemeenschappen in Nederland. Maar het is zeker niet de definitieve vervanger van het al meer dan vijftig jaar geleden verschenen overzichtswerk over de joden hier te lande van de handen van H. Brugmans en A. Frank. Het valt te vrezen dat we met hun erfenis nog wel een tijdje voort moeten.

E. Schut

A. Marchandisse, *L'obituaire de la cathédrale Saint-Lambert de Liège (Xle-XVe siècles)* (Brussel: Koninklijke academie van België, Koninklijke commissie voor geschiedenis, Paleis der academiën, 1991, lxxxiii + 271+23 blz.).

Met de editie van het *obituarium* van de kathedraal en het kapittel van Saint-Lambert te Luik is het middeleeuwse dodenboek van één van de belangrijkste kapittelkerken in de Nederlanden, of beter gezegd, van het Duitse Rijk, voor een breder publiek ter beschikking gekomen. De voorgeschiedenis van deze editie is wonderlijk. Al in 1908 was een uitgave aanstaande, verzorgd door A. Hansay en E. de Marneffe, die handelden in opdracht van de Koninklijke commissie voor geschiedenis. De eerste had hiertoe een afschrift vervaardigd van het originele manuscript van het *obituarium*, dat dateerde van het einde van de dertiende eeuw. Om onbekende redenen werd de geannoteerde editie, waarvan een drukproef bewaard is, echter niet gedrukt. Sindsdien is het originele handschrift onder onopgehelderde omstandigheden zoekgeraakt, ofwel in de eerste decennia van deze eeuw, ofwel tijdens de tweede wereldoorlog. Dit betekent dat de huidige éditeur zich moest behelpen met de destijds door Hansay — gelukkig nauwgezet — vervaardigde transcriptie alsmede met een *copie d'érudit* uit de zeventiende eeuw. Foto's van enkele pagina's uit de transcriptie-Hansay, de drukproef van 1908 en het zeventiende-eeuwse afschrift zijn achter in het boek opgenomen.

Het *obituarium* bevat de *commemorations* van ongeveer duizend personen die leefden tussen de achtste en de vijftiende eeuw, voor het merendeel geestelijken. De annotering in de voetnoten geeft biografische informatie omtrent de gecommemoreerden. Aan de feitelijke editie gaat een uitvoerige introductie vooraf met een beschrijving van de afschriften, een reconstructie van het origineel en zijn geschiedenis, de chronologie van de redactie van het *obituarium*, een uiteenzetting over de betekenis ervan, een overzicht van andere necrologische documenten van de Luikse kathedraal, en een toelichting op de uitgave.

In de annotatie zijn enkele kleine fouten geslopen die onder meer een gevolg zijn van onvoldoende kennis van de (historische) Noordnederlandse geografie. Zo lokaliseert de auteur Heerewarden, gelegen in het uiterste westen van het land van Maas en Waal, waar in 1018 de Luikse bisschop Balderik II na de slag bij Vlaardingen overleed, 'près de Vlaardingen' (103 n. 641-643). Maar ook in eigen land maakt hij dergelijke foutjes. Het op pagina 11 *genoemde Nuhte* stelt hij gelijk met Vught, terwijl Vucht in België bedoeld wordt. Ook bleken tal van de in de commemoraties genoemde plaatsen niet te identificeren. Het boek wordt afgesloten met een bijlage waarin de herdachte personen per hoedanigheid zijn gerangschikt zodat men eenvoudig bijvoorbeeld de aartsdiakens, de wereldlijke vorsten, de kanunniken of de bisschoppen kan terugvinden, en met een uitgebreide namenindex.

Marchandise heeft met deze uitstekende editie een bron die van wezenlijk belang is voor de bestudering van de geschiedenis van Luik en zijn bisdom in de middeleeuwen eindelijk toegankelijk gemaakt voor onderzoekers. Ieder die zich bezighoudt met deze geschiedenis zal in deze bron talrijke nieuwe aanknopingspunten voor onderzoek vinden.

A. J. A. Bijsterveld

B. Minnen, *Een landelijke parochie in de middeleeuwen. Rotselaar van 1044 tot 1559* (Leuven: Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 1991, 266 blz., ISBN 90 6831 351 7).

De oudste geschreven bronnen van om het even welke plaats hebben vaak betrekking op de parochie. Alleen al daarom is de parochie het onvermijdelijke vertrekpunt in tal van lokaalhistorische studies die terugreiken tot in de middeleeuwen. Bart Minnen heeft zich geheel bepaald tot de middeleeuwse geschiedenis van één parochie, Rotselaar. Zijn monografie geeft veel meer dan een cursorische behandeling van dorpskerk en dorpspastoor. Vooral de brede opzet en minutieuze analyses van het toch vaak taaie bronnenmateriaal dwingen bewondering af.

Een belangrijk thema van de middeleeuwse parochie-geschiedenis is natuurlijk de verhouding tussen kerkelijke en wereldlijke macht. Minnen gaat uitvoerig in op de eeuwen durende touwtrekkerij om het bezit van de kerk, het bijhorende grondbezit en de collatie- en tiendrechten van Rotselaar. Een sleutelrol was weggelegd voor een tak van het Leuvense ministerialengeslacht Van Opendorp, dat zich al in de twaalfde eeuw naar zijn grondbezit in Rotselaar 'Van Rotselaar' ging noemen en er omstreeks 1230 de gerechtsheerlijkheid verwierf. Via de hertogen van Brabant moeten de Van Rotselaars ook al vroeg in het bezit zijn gekomen van het patronaatsrecht en de tienden, maar in de loop van de dertiende eeuw gaven zij beide belangrijke *appendicia* van de parochie weer uit handen aan de abdijen van Vrouwen-Park, Averbode en Park-Heverlee, terwijl één derde van de tienden aldoor voorbehouden bleef aan de pastoor.

Het langste hoofdstuk behandelt de eigenlijke parochiale instellingen, waarbij de meeste ruimte is gereserveerd voor het pastorie- en kapelaniewezen. Minnen heeft niet alleen onderzoek gedaan naar institutionele verwickelingen, maar ook naar de financieel-economische basis van pastorie en kapelanieën en zelfs naar herkomst en carrière's van pastoors en kapelaans. De bevinding dat veel pastoors niet van lokale komaf waren, kan naar ik meen worden veralgemeend. Dit doet de behoefte gevoelen aan een prosopografische studie die zich over een groter gebied uitstrekt, zodat we meer te weten komen over recruitering, opleiding, mobiliteit, beneficium-cumulatie en carrière-perspectief van de lagere geestelijkheid in de late middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd. Wat het noorden van Brabant betreft, mag op dit punt een en ander worden verwacht van A. J. A. Bijstervelds proefschrift, dat bij het schrijven van dit stuk nog niet beschikbaar was.

Bijzonder interessant is Minnens behandeling van het kapelaniewezen, dat in de late middeleeuwen een hoge vlucht nam. In Rotselaar waren sedert 1363 maar liefst tien kapelaans aan de